

Dubieuze verwervingen en het Advies over de omgang met koloniale collecties

*Jos van Beurden**

Veel West-Europese landen zijn op zoek naar nieuw beleid voor het omgaan met collecties uit hun oude koloniale bezittingen. Dat geldt ook voor Nederland, waar in het najaar van 2020 de Raad voor Cultuur in een adviesrapport een duidelijke stellingname innam, namelijk dat historisch onrecht ongedaan moet worden gemaakt. Het advies is tamelijk progressief en werd door grote musea en andere betrokkenen positief ontvangen. Dit artikel stelt twee kritische vragen ten aanzien van dit advies. De eerste gaat over herkomstonderzoek, dat doorgaans zeer tijdrovend en kostbaar is. Hoe verhoudt dit gegeven zich tot het grote aantal dubieus verworven voorwerpen uit koloniale contexten dat op onderzoek wacht? Hoe kunnen musea een balans vinden? De tweede vraag gaat over twee andere categorieën roofkunst waarbij Europeanen betrokken waren: die van menselijke resten en objecten van de vroege bewoners van Europese settlerkoloniën (Australië, Canada, Nieuw-Zeeland, de Verenigde Staten en Zuid-Afrika) en nazi-roofkunst. Waarom boeken die vroege bewoners en de nazaten van de slachtoffers van het naziregime meer vooruitgang met hun teruggaveverzoeken dan veel oud-koloniën met die van hen?

Europeanen en roofkunst

Roofkunst is iets van alle tijden. Het speelde en speelt tussen en binnen alle continenten, landen, volkeren en religies. Europa en Europeanen zijn in ten minste drie golven ervan prominent aanwezig geweest. Twee daarvan waren intercontinentaal en vonden plaats in

* Dr. J. van Beurden is senior onderzoeker koloniale collecties en teruggavekwesties. Zijn werk is gebaseerd op onderzoek in Afrika, Azië, Latijns-Amerika en Europa. In mei 2021 verschijnt van zijn hand *Ongemakkelijk erfgoed. Koloniale collecties en teruggave in de Lage Landen*.

een context van extern en intern kolonialisme. Eén was continentaal, dat was de naziroof.

In de vijftiende eeuw gingen Europese landen op zoek naar wingebeden aan de zuidelijke rand van hun continent. Zij stuitten daar op de machtige Ottomanen die hen dwongen tot lange reizen. In verre oorden legden de Europeanen toen een systeem van extern of afstandskolonialisme op. Ondernemers uit de Republiek namen daar zeer actief aan deel. Zij stuurden schepen naar de Oost en de West, verjoegen concurrerende Europese landen als Portugal, en knechtten vervolgens lokale vorsten om monopolies op de handel in specerijen en andere producten en een aandeel in de slavenhandel te verwerven. Wat gebracht werd als beschavingsmissie, ging gepaard met geweld, veel geweld. Koning Willem Alexander betuigde in maart 2020 zijn spijt voor het geweld in de jaren 1945 tot 1949. Hij had het ook kunnen doen voor het jaar 1621, toen het merendeel van de 15.000 mensen tellende bevolking van de Banda-eilanden onder leiding van VOC-gouverneur-generaal J.P. Coen werd gedood, op de vlucht gedreven of tot slaaf gemaakt, of voor het massale geweld en de 200.000 doden tijdens de Java-oorlog (1825-1830), of voor het buitensporige geweld van de Atjeh-oorlogen en de circa 100.000 slachtoffers (1873-1914).

Een vast onderdeel van het kolonialisme was het in beslag nemen van ceremoniële, religieuze en andere culturele voorwerpen. Daarmee raakten de kolonistoren de nieuw onderworpen volkeren en hun leiders in hun hart en identiteit. Zij verloren strijdvlaggen, ceremoniële wapens zoals krissen, kleding, sieraden en andere kostbaarheden. Gemeenschappen raakten hun religieuze beelden, maskers en andere voorwerpen kwijt aan de bekeringsdrang van zendelingen en missionarissen die met de kolonistoren meereisden.

Advies van de Raad voor Cultuur

In landen als Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië en België en in de Scandinavische landen wordt nu tamelijk algemeen erkend dat het kolonialisme een verkeerd en gewelddadig systeem was gericht op onderdrukking en uitbuiting. Nederland kon daar niet bij achterblijven. In 2019 vroeg minister Van Engelshoven de Raad voor Cultuur om een advies voor een nationaal beleidskader koloniale collecties op te stellen. De Raad installeerde een adviescommissie onder voorzitter-

schap van Lilian Gonçalves-Ho Kang You. In oktober 2020 bracht deze commissie het adviesrapport uit, getiteld *Koloniale collecties en erkenning van onrecht. Advies over de omgang met koloniale collecties* uit.

Wat staat er precies in?

Het bondigste antwoord op die vraag komt van voorzitter Lilian Gonçalves-Ho Kang You bij de presentatie van het advies: 'Wat gestolen is zal terug moeten gaan!' Dat dit verstrekkende gevolgen kan hebben voor de kunst- en cultuurverzameling van Nederlandse musea blijkt uit de bijlage 'Overzicht van Nederlandse ex-koloniën en handelsposten'. In één oogopslag wordt duidelijk dat Nederland veel meer gebieden had gekoloniseerd dan Nederlands-Indië, Suriname en de Antillen. Sommige van de overige 44 koloniale gebieden zijn in het kader van dit advies ook van belang, want veel Nederlandse musea hebben in hun collectie dubieus verworven voorwerpen van daar.

Dat het soms niet de minste stukken zijn, bewijst een pronkstuk van het Wereldmuseum in Rotterdam. Een Nederlandse handelsagent nam in de tweede helft van de negentiende eeuw een spijkerbeeld mee uit het stroomgebied van de Chiloango-rivier in Centraal-Afrika (Wereldmuseum 2016, p. 14). Maar waarom stond een lokale leider zo'n belangrijk beeld vrijwillig af, vroeg conservator Paul Faber zich af. Was het misschien met geweld in beslag genomen?

Het Advies is helder (Raad voor Cultuur 2020, p. 4-8): in de koloniale tijd kwamen veel cultuurgoederen tegen de wil van hun eigenaren naar Nederland, bijvoorbeeld als oorlogsbuit. Dit historisch onrecht is zichtbaar in de koloniale collecties die nog steeds in Nederlandse musea te zien zijn. Nederland moet dit onrecht erkennen en zich bereid verklaren het zo veel mogelijk te herstellen. In voormalige Nederlandse koloniën buitgemaakte cultuurgoederen dienen, na gedegen herkomstonderzoek, *onvoorwaardelijk* te worden teruggegeven als het land van herkomst daarom vraagt. Nederland mag vooral geen voorwaarden meer stellen aan wat het ontvangende land er daarna mee doet. Erkenning en herstel van dit onrecht moeten uitgangspunt worden van het beleid voor het omgaan met koloniale collecties. De Raad adviseert minister Van Engelshoven om dit beleid met Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden af te stemmen. Opmerkelijk is het brede palet voorwerpen waarvoor de minister teruggaveverzoeken moet overwegen. Dat zijn niet alleen buitvoorwerpen uit grote en kleine oorlogen, maar ook objecten die niet zijn geroofd of objecten afkomstig uit landen die geen Nederlandse kolo-

nie waren, maar die wel een bijzonder cultureel, historisch of religieus belang voor het herkomstland hebben. Wat de adviescommissie betreft worden dergelijke verzoeken dan weer niet onvoorwaardelijk gehonoreerd. Het oordeel erover dient naar redelijkheid en billijkheid te worden afgewogen. Daarbij speelt niet alleen het belang ervan voor Nederland en het herkomstland, maar zijn ook de bewaarmstandigheden en de toegankelijkheid na teruggave en de beschikbaarheid van alternatieven voor teruggave van belang.

Om doeltreffend om te kunnen gaan met claims adviseert de commissie-Gonçaves een driestapsbenadering. Er moet een onafhankelijke Adviescommissie komen, vergelijkbaar met de Restitutiecommissie voor naziroofkunst. De adviezen van de commissie zijn openbaar. De commissie raadt als tweede stap een Expertisecentrum Herkomst Koloniale Objecten op te richten. Dit kan aanvullend herkomstonderzoek uitvoeren. En de derde stap is een algemeen toegankelijke database over de koloniale collecties in Nederlandse musea. Dat wordt dan een taak van het Expertisecentrum.

Samenstelling commissie bepalend

De afgelopen jaren zijn er in Europese landen verschillende adviezen, richtlijnen en principes uitgekomen voor het omgaan met koloniale collecties. Meestal wordt snel zichtbaar in welke mate deskundigen uit oud-koloniën bij de opstelling ervan betrokken waren. In het advies aan president Emmanuel Macron van Frankrijk van november 2018 ‘The Restitution of African Cultural Heritage. Toward a New Relational Ethics’ was dat in grote mate voelbaar. Het droeg de handtekeningen van de Franse kunsthistorica Bénédicte Savoy en de Senegalese schrijver Felwine Sarr. Savoy hamerde al jaren op de noodzaak van herkomstonderzoek om duidelijk te krijgen hoe collecties in Europa waren beland. Sarr wist heel goed wat er in Afrika en daarbuiten leefde. Het samenbrengen van hoe er in Europa en in Afrika naar het teruggavevraagstuk wordt gekeken, is een verademing: eindelijk krijgen de stemmen van beide kanten in dit conflict een plek. In de Nederlandse adviescommissie zaten weliswaar geen deskundigen uit oud-koloniën, maar wel Nederlanders met wortels in die landen. Die kenden de gevoelens daar over dit onderwerp en zij hebben hun best gedaan om zo goed mogelijk naar deskundigen in oud-

koloniën te luisteren. Dat is een factor die heeft bijgedragen aan de progressieve strekking van het advies. Dat geldt ook voor de veranderde opvattingen in de Nederlandse museumwereld over het teruggevraagstuk.

De erkenning van het onrecht en van de noodzaak om dat ongedaan te maken lijkt een kantelpunt te zijn. Over een paar jaar weten we of het er echt een is geweest. Op korte termijn moeten enkele hobbels worden genomen: de minister moet het advies overnemen, na haar het kabinet en daarna nog het parlement. Ter vergelijking: Macron nam in 2018 veel uit het advies van Sarr en Savoy over, maar hij schoof ook essentiële aanbevelingen terzijde. Naast *restitution* bezigde hij vaak de minder conflictueuze term *circulation* van voorwerpen tussen Frankrijk en Afrika. De aanbeveling om voorwerpen die wetenschappers zonder toestemming hadden meegenomen meteen terug te geven, wees hij van de hand. Het Franse parlement heeft inmiddels een wet aangenomen die toestaat om 26 objecten aan de Republiek Benin en een aan Senegal terug te geven, maar verder is het stil gebleven.

Potentieel en beperkingen van herkomstonderzoek

De adviescommissie staat uitgebreid stil bij de noodzaak van herkomstonderzoek naar koloniale collecties en de wenselijkheid om dat gezamenlijk met deskundigen uit bronlanden te doen (Raad voor Cultuur 2020, p. 39). Zij geeft echter nauwelijks aanwijzingen voor hoe musea een balans kunnen vinden tussen dit soort tijdrovend en kostbaar onderzoek en de grote hoeveelheid dubieus verworven voorwerpen die op onderzoek wachten. Twee praktijkvoorbeelden bewijzen dat daar winst valt te behalen.

Het eerste gaat over de kris van Diponegoro. In maart 2020 overhandigde Nederland dit steekwapen van de held van de Java-oorlog (1825-1830), prins Diponegoro, aan Indonesië. Tijdens die oorlog was Diponegoro hem kwijtgeraakt. In 1830 was hij gearresteerd en in ballingschap verdwenen. Indonesië had al in 1975 om de kris gevraagd. Hoewel Nederland had afgesproken de kris en andere voorwerpen van Diponegoro op te zullen sporen, deed het lange tijd vrijwel niets. Tot 2017. Toen besloot het Nationaal Museum van Wereldculturen het onderzoek ernaar nieuw leven in te blazen. Eind 2019 ontdekten

onderzoekers het steekwapen in het depot van het museum. Het had daar al die jaren gelegen.

Het tweede gaat over het kanon van Kandy, dat VOC-soldaten in 1765 hadden buitgemaakt in een militair treffen met de koning van Kandy. Via verschillende omwegen kwam het blauwgeverfde en met koperbeslag versierde wapen eind negentiende eeuw terecht in het Rijksmuseum in Amsterdam. Daar maakt het deel uit van de vaste collectie. Het is roofbuit, daarover is vrijwel iedereen het eens. In 2017 begon het museum een pilotonderzoek naar de herkomst van tien specifieke objecten uit de koloniale periode. Daarmee wilde het meer zicht krijgen op dit type onderzoek. In 2019 bezocht een delegatie van het museum enkele partijen in Sri Lanka, die het bij het onderzoek wilde betrekken. Daar ontstond enige irritatie, omdat sommige betrokkenen in Colombo dachten bij een op handen zijnde teruggave betrokken te worden, terwijl het museum alleen maar een gemeenschappelijk onderzoeksproject kwam opzetten. In 2021 wordt een eindrapport verwacht.

Dit zijn twee voorwerpen uit een totaal van vele duizenden. Het onderzoek ernaar neemt jaren in beslag. Als het onderzoek naar al die objecten zo tijdrovend wordt, gaat het lang duren voordat het hoofddoel van de adviescommissie wordt bereikt: het ongedaan maken van onrecht. Het advies durft geen paal en perk te stellen aan hoelang dat onderzoek mag duren en hoe intensief het moet worden gedaan. Het komt niet aan de vraag toe of er niet een soort generaal pardon moet komen voor voorwerpen en collecties waarvan algemeen wordt aangenomen dat het om roofbuit gaat. Zo'n generaal pardon zou ruimte creëren voor onderzoek naar voorwerpen met een nog complexere herkomst.

Vergelijking met claims van oudste bewoners

In discussies over het omgaan met koloniale collecties ligt de focus altijd op externe of afstandskoloniën. Ook in het advies van de Raad voor Cultuur. Ze gaan vaak voorbij aan hoe in settlerkoloniën wordt omgegaan met claims van de daar levende oudste bewoners. Toch kan dat relevant zijn. Immers, in vrijwel dezelfde jaren waarin Europese schepen op en neer voeren naar hun externe koloniën, liet een groot aantal Europeanen hun continent achter zich om een nieuw bestaan

op te bouwen in wat we nu settlerkoloniën noemen: Australië, Canada, Nieuw-Zeeland, de Verenigde Staten en Zuid-Afrika. Ook zij knechtten de volkeren die zij daar aantroffen en er al heel lang woonden. Ze verjoegen hen van hun vruchtbare gronden en maakten hen tot slaaf. Zij schrokken er ook niet voor terug graven van voorouders open te breken en er met lichamen en grafvoorwerpen vandoor te gaan. Schedels en getatoeëerde hoofden waren populair. Later organiseerden handelaren en wetenschappers uit zowel de settlerkoloniën als Europa aparte verzamelexpedities. Het meeste archeologisch materiaal, de maskers, medicijnbundels en andere rituele objecten en menselijke resten uit dit intern kolonialisme belandden in musea en particuliere collecties in die settlerkoloniën zelf. Een kleiner deel ervan ging naar Europa en raakte verspreid over musea en particuliere collecties. In de tentoonstelling 'Canadese Inuit Kunst' van 2018 liet Museum Volkenkunde de collecties zien van Hans van Berkel, prinses Margriet en Pieter van Vollenhoven. In 2020 toonde het in 'First Americans. Eerbetoon aan kracht en creativiteit' historische kleding, tekeningen, wapens, sieraden, keramiek, fotografie en gebruiksvoorwerpen. Het is overigens beslist niet gezegd dat dit allemaal roofkunst is. Veel oudste bewoners in de settlerkoloniën koesteren hun tradities. Zij houden hun voorouders en grond in ere en missen hun overblijfselen en grafobjecten. Zij willen dat die naar huis komen. Dat geeft hun teruggaveverzoeken een extra lading. In de afgelopen decennia zijn in elke settlerkolonie wetten aangenomen of repatriëringsprogramma's opgezet waarin de oudste bewoners een rol spelen. We laten hier die uit Australië en Nieuw-Zeeland passeren, omdat Nederlandse instellingen de afgelopen jaren menselijke resten aan die twee landen teruggaven: twee keer een getatoeëerd Maori-hoofd naar Nieuw-Zeeland (Museum Volkenkunde in 2005, Museum Vrolijk van het Amsterdams Medisch Centrum in 2019) en een keer de resten van vijf individuen naar Australië (Anatomisch Museum Leiden in 2009). In al die gevallen kwam een delegatie van eerste bewoners ze ophalen (Veys 2013, p. 64). De Maori arriveerden enkele eeuwen voor de Europeanen in Nieuw-Zeeland. Vanaf de komst van James Cook in 1769 waren de Britten geïnteresseerd in getatoeëerde Maori-hoofden. Aanvankelijk waren die van Maori-leiders, maar de vraag groeide zo hard, dat zij ook genoeg namen met getatoeëerde hoofden van slaafgemaakten. Sinds begin deze eeuw voert Nieuw-Zeeland een succesvolle repatriëringscampagne. Daarin is het de rol van het nationaal museum in Wel-

lington om hoofden in het buitenland op te sporen en bij hun repatriëring te helpen. Maori-gemeenschappen dragen informatie aan en helpen de gemeenschap te vinden waar een thuisgekomen hoofd een laatste rustplaats krijgt. De regering van het land draait op voor veel van de kosten. Dankzij deze gebalde energie zijn al honderden Maori-hoofden uit het buitenland teruggekeerd.

Aboriginal-volkeren woonden al tienduizenden jaren in Australië, toen James Cook in 1770 daar arriveerde. De bestuursstructuur van Australië, een federatie waarin de staten veel autonomie hebben, maakt het moeilijker om een overzicht te krijgen van alle repatriëringsinspanningen. Al jaren heeft het National Museum of Australia in Canberra een repatriëringseenheid die Aboriginal-volkeren helpt. Het gaf zelf al honderden skeletten, schedels en lichaamsdelen terug. Het South Australian Museum in Adelaide werkt aan de repatriëring van bijna vijfduizend menselijke resten en vierduizend grafobjecten. Ook komen er steeds meer menselijke resten uit het buitenland terug. Tot 2019 werden er ongeveer vijftienhonderd voorouders gerepatriëerd uit landen in Europa en de Verenigde Staten.

De indruk die men aan de aanpak in Nieuw-Zeeland en Australië overhoudt, is dat *hard-law*-maatregelen van minder belang zijn dan de groeiende samenwerking met de eerste bewoners. Men spreekt daar wel van 'een filosofie van repatriëring' (Pickering & Gordon 2011). Dit past ook meer bij hoe inheemse volkeren graag omgaan met een probleem als repatriëring.

UNDRIP 2007

Oudste bewoners in de settlerkoloniën weten zich gesteund door een verklaring van de Verenigde Naties uit 2007, de 'Verklaring over de Rechten van Inheemse Volkeren' (UNDRIP). Die bevestigt hun recht op alle mensenrechten en fundamentele vrijheden. Dat klinkt als een open deur, maar dat was het niet en is het nog steeds niet. UNDRIP noemt hun recht op zelfbeschikking en op hun culturele en verdere ontplooiing. Voor dit laatste en voor dit artikel is artikel 12.2 cruciaal:

'Staten zullen ernaar streven de toegang tot en/of repatriëring van ceremoniële objecten en menselijke overblijfselen die in hun bezit zijn mogelijk te

maken door eerlijke, transparante en effectieve mechanismen aan te wenden, ontwikkeld in samenwerking met de betrokken inheemse volken.'

UNDRIP heeft terugwerkende kracht. Inmiddels hebben alle genoemde settlerkoloniën de Verklaring ondertekend. Hoewel een verklaring als deze niet bindend is, is UNDRIP volgens een expertteam van de VN-Mensenrechtenraad het meest verstrekkende en veelomvattende instrument voor inheemse volkeren voor repatriëring (Campfens 2019, p. 101-107).

Het rapport van de commissie *Advies over de omgang met koloniale collecties* noemt UNDRIP wel, maar trekt de lessen uit inspanningen van inheemse volkeren niet door naar het omgaan met teruggaveverzoeken van oud-koloniën. En dat zijn er minstens twee.

De eerste is die van de samengebalde energie van inheemse gemeenschappen, musea en overheden. Die vergroot de geloofwaardigheid van teruggaveverzoeken en beantwoordt tevens de vaak lastige vraag aan wie menselijke resten en grafvondsten moeten worden teruggegeven. In veel oud-koloniën ontbreekt die samenwerking en dat vertraagt teruggaven zichtbaar. Het advies noemt de diamant van Banjarmasin uit de collectie van het Rijksmuseum in Amsterdam een duidelijk voorbeeld van 'onvrijwillig bezitsverlies' (Raad voor Cultuur 2020, p. 58). Die dient dus onvoorwaardelijk te worden teruggegeven. Maar aan wie? Aan de nazaten van de sultan van Banjarmasin? Aan het regionaal museum waarbinnen zijn sultanaat valt? Of aan de nationale overheid en het nationaal museum van Indonesië? De adviescommissie erkent de mogelijkheid van spanningen, maar komt niet verder dan te suggereren dat er in geval van rivaliteit met de nationale regering dan 'een andere oplossing (...) boven een teruggave' moet worden gezocht (Raad voor Cultuur 2020, p. 60). Dat is weinig bevredigend. De commissie had hier met meer creativiteit kunnen kijken naar hoe met deze spanningen in voormalige settlerkoloniën wordt omgegaan. Musea en particulieren in Nederland die bereid zijn om voorwerpen terug te geven, zullen nog genoeg te maken krijgen met dit soort spanningen.

De tweede les gaat over het ontbreken van een UNDRIP-achtige verklaring ter ondersteuning van claims voor roofkunst uit een context van extern kolonialisme. Een verklaring die een steun in de rug is van oud-koloniën die al heel lang tevergeefs om de teruggave van een deel van hun onvrijwillig afgestane erfgoed vragen. Hoewel UNDRIP, zoals

gezegd, niet bindend is, valt er van de VN-verklaring wel te leren dat die voor een sfeerverandering heeft gezorgd: van teruggave als uitzondering naar teruggave als iets wat normaler wordt. De adviescommissie bepleit weliswaar 'om, al dan niet in UNESCO-verband, te investeren in de uitwisseling van kennis, ideeën en opvattingen' met andere Europese ex-koloniale mogendheden (Raad voor Cultuur 2020, p. 8), maar spreekt zich niet uit voor een initiatief om, samen met gelijkgezinde landen in Europa, een principeverklaring tot stand te brengen die het historisch onrecht van het onvrijwillig bezitsverlies uit de koloniale periode aankaart en oproept tot bereidheid om dat onrecht actief ongedaan te maken.

Washington Principles

Dit punt brengt mij bij die derde roofkunstgolf, die van het rücksichtslos afpakken van miljoenen schilderijen, beelden, boeken, archieven, religieuze voorwerpen en andere kostbaarheden. Het verbaast de Ghaneese auteur en jurist Kwame Opoku dat het verband tussen koloniale roof en naziroof niet vaker wordt gelegd. Is het grote verschil in aandacht voor slachtoffers van naziroofkunst en van roofkunst uit intern en extern kolonialisme een vorm van racisme, vraagt hij zich af (Opoku 2018). Speelde hierbij wellicht mee dat de meeste landen in Europa hun slachtofferschap van het naziregime liever niet bezoedelden met het daderschap van het kolonialisme? De adviescommissie noemt summier ook enkele heel praktische verschillen tussen beide golven van kunstroof (Raad voor Cultuur 2020, p. 67). De roof door de nazi's vond plaats tussen 1933 en 1945, die in de koloniën bestreek een periode van vier eeuwen. Rechthebbenden van naziroofkunst zijn gemakkelijker te traceren dan rechthebbenden op roofkunst uit koloniale contexten. De verwervingsgeschiedenis van die laatste is veel moeilijker te achterhalen.

Kun je de roof van objecten uit koloniale contexten desondanks vergelijken met de nazikunstroof? Jazeker. Beide zijn, zoals we er nu naar kijken, vormen van groot historisch onrecht. Voor de naziroofkunst is dat al sinds eind vorige eeuw geen probleem meer. Voor roofkunst uit koloniale contexten is het dat nog steeds vaak wel. Is hier sprake van ongelijke rechtstoepassing? De adviescommissie zet, zoals reeds opgemerkt, een flinke stap met haar pleidooi voor een onafhankelijke

Adviescommissie, die vergelijkbaar is met de Restitutiecommissie voor naziroofkunst. Zij raadt een gang naar de rechter af en moedigt het gebruik van alternatieve mechanismen voor het oplossen van geschillen aan. Zij bijt echter niet door en adviseert niet om een internationale leidraad voor het omgaan met koloniale collecties op te stellen, die vergelijkbaar is met de befaamde Washington Principles, die in 1998 tijdens de *Washington Conference on Holocaust Era Assets* werden vastgesteld. De initiatiefnemers waren de landen die na de Tweede Wereldoorlog de door de geallieerden terugbezorgde kunstschatten aanvankelijk voor hun eigen musea en gebouwen hadden gehouden en pas toen inzagen dat die terug moesten naar de nazaten van de onteigende families (Van Beurden 2017, p. 111-114).

Net als de in UNDRIP geformuleerde principes zijn de Washington Principles gezaghebbende gedragsregels geworden. Ze zijn ook niet bindend. Weinig landen hebben ze ondertekend. Die in Zuid- en Oost-Europa laten het afweten. Alleen Nederland, Groot-Brittannië, Frankrijk, Oostenrijk en Duitsland zetten adviescommissies op. En zelfs in deze landen verlopen processen traag en laat de kwaliteit van het herkomstonderzoek te wensen over. Maar niemand kan meer om naziroofkunst heen en eisers weten zich door de internationale erkenning gesteund.

Tot slot

Met het rapport van de commissie Gonçalves-Ho Kang You kan Nederland een flinke stap vooruitzetten in de dekolonisatie van museumcollecties. Het loopt daarmee in de pas met andere oud-kolonisatoren in Europa. In de totstandkoming van het advies heeft de samenstelling van de adviescommissie een belangrijke rol gespeeld. De deelname van deskundigen met wortels in Nederland en in zijn oud-koloniën kan als voorbeeld dienen voor andere instellingen die zoeken naar een manier van omgaan met hun koloniale collecties. De commissie heeft de eenzijdige en massale stroom van de vele, vele koloniale objecten een historisch onrecht genoemd en Nederland moet bereid zijn dat ongedaan te maken. Dat kan het doen door in overleg met de bronlanden te gaan en collecties terug te geven. Herkomstonderzoek is onmisbaar in een teruggavebeleid. Wat de auteur betreft had de commissie het potentieel en de grenzen van dat type

onderzoek meer mogen aangeven. Waar liggen prioriteiten? Wanneer is de kwaliteit voldoende? Wanneer duurt het te lang? Heel lang zijn het afhandelen van claims van roofkunst voortkomend uit extern kolonialisme, van roofkunst resulterend van intern kolonialisme en van naziroofkunst gescheiden werelden gebleven. In de jaren negentig groeide het besef dat, om het onrecht van de naziroof ongedaan te maken, er harder gezocht moest worden naar de nazaten van de rechtmatige eigenaren. In diezelfde periode begonnen inheemse volkeren een plek op te eisen in het teruggavediscours in hun land. Sinds enkele jaren voegen oud-koloniën zich in dit concert. Wat die laatste van de andere kunnen leren, is de noodzaak van samenwerking tussen overheden, nationale musea en de volkeren binnen hun grenzen. Gebalde teruggave-energie is effectief en geeft ook antwoord op de lastige vraag aan wie musea en particuliere bezitters op het noordelijk halfrond voorwerpen moeten teruggeven. De Adviescommissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties had kunnen suggereren om hiertoe met gelijkgestemde andere ‘daders’ – denk aan België, Frankrijk, Duitsland en Scandinavische landen – een initiatief te nemen voor iets als de Washington Principles of UNDRIP. Hoewel, liever geen nieuwe UNDRIP, want de totstandkoming daarvan nam meerdere decennia in beslag. Een Europese verklaring zou het geschonden vertrouwen van oud-koloniën en hun twijfel over de Europese bereidheid tot teruggave iets kunnen verminderen.

Literatuur

Van Beurden 2017

J. van Beurden, *Treasures in trusted hands. Negotiating the future of colonial cultural objects*, Leiden: Sidestone 2017.

Campfens 2019

E. Campfens, ‘The Bangwa queen: Artifact or heritage?’, *International Journal of Cultural Property* (26) 2019, p. 75-110.

Opoku 2018

K. Opoku, “‘We will return looted and stolen objects’: Parzinger’s miraculous change or cultivated misunderstanding?’, 2018, www.modernghana.com/news/853748/we-will-return-looted-and-stolen-objects-parzin.html.

Pickering & Gordon 2011

M. Pickering & Ph. Gordon, 'Repatriation: The end of the beginning', in: National Museum of Australia, *Understanding museums*, Canberra 2011, https://nma.gov.au/research/understanding-museums/MPickering_PGordon_2011.html.

Raad voor Cultuur 2020

Raad voor Cultuur, Adviescommissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties, *Koloniale collecties en erkenning van onrecht. Advies over de omgang met koloniale collecties*, Den Haag 2020.

Veys 2013

F.W. Veys, 'Préserver pour la postérité: des anciens de l'ethnie bundjalung au musée national d'ethnologie des Pays-Bas', *Journal de la Société des Océanistes* (136-137) 2013, p. 63-76.

Wereldmuseum 2016

Wereldmuseum Rotterdam, *Afrika 010*, Rotterdam 2016.